

6

526
~~744~~
Narrow
pane

744

741

I 30

Vidur. M. inž. technikos
ir Geodezijos Mokykla
Inv. kn. ett. Nr. 741

526

741.

Uždavinys Nr. 10. 1950 m. spalio mėn.

Uždavinys Nr. 10. 1950 m. spalio mėn.

№ 744
„Ateities“ leidinys № 10. D

© 22/301
K. Buga.

Būg 113

☞ □ Kalbų mokslas
bei mūsų senovė. □ ☞

I.
Vilniaus Universitetas
II Geodezijos Mokykla
Inv. kn. št. Nr. ....

Inv. № 741.

K A U N A S,
Saliamono Banaičio spaustuvė.
1913.

Small faded text at the bottom right, possibly a library or archival stamp.

B18398

Lietuvos TSR
VALEŲVAINĖ
BIBLIOTEKA

608313

Kalbų mokslas bei mūsų senovė.

Prakalba.

Vargu rasti tokia susipratusi tauta, kuriai nerūpėtų pažinti savoji praeitis. Praeities negalima tyrinėti be tam tikrų šaltinių. Kuo kuri tauta toliau yra gyvenusi nuo kultūros centrų, tuo ji mažiau turi savo istorijai šaltinių. Labiausia jų stanga seniausiesiems laikams. Graikų ir romėnų mokslu vyrai bus apie Lietuvą ne tik nieko nežinoję, bet ir jos vardo nė girdėti negirdėję. Romai sunku buvo apie Lietuvą ką tikra ir patirti, nes viena nuo antros skyrė didžiausi girių bei laukų plotai ir žemės kultūros tautos. Prūsų būta Romai bent girdėtų: mat, tuo laiku Romos diduomenė per išdykumą buvusi pradėjusi *gintārais* puoštis. Kad ne gintāras, vargu būtų Roma ką žinojusi ir apie prūsus. Pirmasis kiek žinių apie prūsus duoda Tacitas (98 m.). Prūsus jis vadina *aisčiais* (*Aestiorum gentes*)¹⁾. Ptolemajo (mirė 178 m.) žinių būta kiek platesnių nei Tacito: jam net vardais pažįstami yra dvi prūsų tautos gimini, būtent *Γαλίνδαι καὶ Σουδινοί*. Bet tos žinėlės apie prūsus tokios yra trumpos, kad ne ką mes iš jų teispešame. Tiek tiktai aišku, jog tų aisčių (galindų ir sudinų) gyventa netoli Vyslos ir būta jų kaimynais su slavėnais (venetais) ir suomiais (*Fenni, Φέννοι*).

Lietuvių bei latvių vardas pirmąjį kartą tepatenka istorijon vos tik XI amžiuje, t. y. pradėjus rasti rusų žemės kronikoms.

¹⁾ *Aisčių* (o gal *aistų*?) vardas išliko gyvas Jūros kojos varde *Aismarés* „das frische Haff“. Vardas *Aismarés* bus kilęs iš *Aist-marés*. „Das frische Haff“ Vulfatān'as (apie 900 m.) vadina *Estmere*, t. y. „aisčių (= pietinių prūsų) marios“.

Pirmosios žinios apie prūsus, lietuvius bei latvius yra tokios trumpytės ir neaiškios, kad vargu jomis be gali pasitenkinti mūsų šviesuomenė. Iš tujų žinių visai negalima iškvosti atsakymo ne vienam klausimui. Be to, mums tarpais knieti kai kas patirti ir iš senesnių laikų, ne kaip rašytosios istorijos žinios. Tokių klausimų, kuriuosna iš istorijos norėtumėm gauti atsakymą, yra devynios galybės. Ar ne malonėtumėm kiekvienas mes sužinoti, kame kadai kitkart gyventa lietuvių, su kuriomis tautomis ir kokie jų turėta santykiai¹⁾ Ko nedaro tie mokslo vyrai, kad tik radus koks atsakymas tuosna klausimuosna! Rausiasi nabagai po žemėmis, griozdžia po kapus, net ir tiems numirėliams neduoda ramumol. Bet numirėlių kaulai ir daiktai be parašų ne ką jiems teatsako. Lyginamasis kalbų mokslas, istorijos bei arkajologijos padedamas, nebe nuo vakar dienos jau bando atsakinėti net ir tuosna klausimuosna, kur ir vilties buvome nebetekę rasti kada koki atsakymą.

Kalbininkų tyrinėjimai parodė, kad kalbės esama geriausio šaltinio istorijai. Tik reikia juo mokėti naudotis. Ką lyginamasis kalbų mokslas gali duoti senovės gadynės pažinčiai gali rodyti kad ir šie raštai:

1) O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte. Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Altertums. Dritte neubearbeitete Auflage. I Teil: Zur Geschichte und Methode der linguistisch-historischen Forschung. Jena 1906 in 8-o 235. II Teil, 1 Abschnitt: Die Metalle. 1906, 120. 2 Abschnitt: Die Urzeit. 1907, 123—559+XII.

2) O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völker-geschichte Alteuropas. Strassburg 1901, XL+1048.

3) H. Hirt, Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Strassburg 1905—1907 in 8-o X+771.

Rusų istorijoje nemąža buvo prisiginčyta del „variagu“ kilmės. Patrijotai nieku būdu nenorėjo „variagu“ pripažinti švedais, nes tai priešinga buvo jų „unarui“. Bet Kuniko, o dar labiau kalbininko Viliaus Thomsen'o raštai¹⁾ ir patrijotams nulaužė ragus, nes pirštu prikišamai buvo parodyta,

¹⁾ Wilhelm Thomsen, The relations between ancient Russia and Scandinavia and the origin of the Russian State. Oxford and London. 1877, VI+150.

kad *variagai* (skand. *vāringar*) yra *švédai*. Visi Riurikai, Sineusai, Truvarai, Askoldai, Dirai, Olegai ir k. yra senovės švédų vardai. Vardu *Ручь* buvę senovėje vadinami ne rusai, bet tie *švédai*, kurie paėmę buvo savo valdžion Naugardo slavėnus, krivičius (latvių *krievi*), Kievo polianis ir k. Vardas *Ручь* esąs paimtas iš suomių kalbos, kur vardu *Ruotsi* vadinami yra švédai (das Schweden, das schwedische Volk)¹⁾.

Kitų tautų istorijai kalbų mokslas, be abejo, duoda nemaža šviesos. Lietuviams irgi būtų metas bent pradėti ieškoti tosios šviesos savo žilajai senovei. Man kaipo kalbininkui, matyti, tuo darbu kada ir teks užsiimti. Bet ir dabar, neiškenčiu, kaip tas vilkas nekaukęs, taip aš nepasikalbėjęs su taikumi skaitytoju apie vieną antrą mūsų senovės dalykėlių. Tuo tarpu, žinoma, dar negalėsiu duoti gatavo vaizdo, gana bus iš manęs ir kelių bendrų ruožų. Straipsnių eilioje, kurią praminiau vardu „Kalbų mokslas bei mūsų senovė“, norėčia paliesti šiuos klausimus: 1) kas lietuvių giminės? 2) kuo vardu jų būta ir kame gyventa? 3) kurios tautos lietuvių turėta kaimynais? 4) ko išmokta lietuvių nuo kaimynų, o kaimynų nuo lietuvių? 5) ar nuo sena lietuvių gyvenama šių dienų Lietuvoje, o jei ne nuo sena, tai kuomet ir iš kur jų atsikraustyta? ir d. k.. Visuosna klausimuosna gal aš nė nespėsiu atsakyti dėl jų naujumo ir painumo. Tai visa reikalauja iš rašytojo daug atliekamo laiko, kurio man labiausia ir trūksta.

1. Lietuvių, latvių ir prūsų giminumas.

Visi lietuviai, nežiurint į tai, kad ir mėgsta jie iš vienas kito kalbos pasijuokti, vienas kitą išsipravadžiuoti leišio, gudo, guogo, kapso, dartininko, ciekso ir kitais vardais, jaučia save esant vienos tautos vaikais. Kiekvienas lietuvis, kuriam šiokiuo ar tokiuo reikalu tenka susidurti su toliau gyvenančiais savo tautos broliais, girdi juos kalbant maža-daug tokia pat kalba, kaip ir jo. Visus lietuvius, tiek augštaičius, tiek žemaičius, viena tauta daro *kalba*.

Kalbininkai, belygindami lietuvių kalbos žodyną su latvių ir prūsų kalbos žodynu, aptiko, jog lietuvių, latvių ir prūsų kalbės kadai kitkart būta *vienos* ir tik ilgainiui jos

¹⁾ Rusų balsis *u* čia yra kilęs iš *uo*. Plg. senovės rusų *С у м ъ* = suomių *Suomi*, rus. *Л у д а* „невысокого выступающій изъ моря подводный камень“ = karjalių *luodo* (suomių *luoto*). *M i k k o l a*, Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen I 56.

suskilta: Kalbininkai tvirtina aną kalbą, lietuvių, latvių ir prūsų kalbos motyną, iš pradžių suskilus į dvi *tarmi*. Viena tųjų tarmių buvusi prūsų kalbos motutė. Tuomet lietuviai ir latviai, atskilus prūsams, buvę viena tauta. Tosios tautos kalba, kad ir buvusi viena, bet nebuvisi vienaluomė: buvę jau žymu dvi artimi tarmi. Iš tųjų tarmių ilgainiui išaugusi dvi atskiri kalbi: *lietuvių* ir *latvių*. Prūsų ir lietuvių bei latvių kalbų motyną kalbininkai praminė *baltų*¹⁾ prokalbe.

Lietuvių bei *latvių* prokalbė pro baltų prokalbė labiausia prasikišo tuo, kad vietoje garsų *o, ei* ir *tl, dl* pradėjo tarti *uo, ie* ir *kl, gl*. Baltų žodžiai *pódas, Deivas, artilan* (neutrum) ir *edlė* lietuvių bei latvių prokalbėje gauna naują išvaizdą, butent: *puodas, Dievas, arklas*²⁾ ir *eglė*; plg. latvių lytis: *puóds Dívs, arklis* ir *eglė*. Zr. R. T r a u t m a n n, Die altpreussischen Sprachdenkmaler. Göttingen 1909 S. IX.

2. Baltai—indoeuropiečių tautos šaka.

Baltai nėra visai skiri tauta nuo kitų Europos ir Azijos tautų: jie pridera prie vadinamosios *indoeuropiečių* šeimos. Šiton šeimon įeina sekančios tautos: 1) arijai arba indai bei iraniai 2) armėniai, 3) irakai bei brigai, 4) graikai, 5) albanai, 6) iliriai, 7) italikai, 8) keltai, 9) germanai, 10) slavėnai (sen. rus. словѣне) ir 11) baltai.

Nors pirmosios tikros mintys apie europiečių kalbų giminumą ir siekia XVIII amžiaus, nors jau genijingasis Rask'as XIX am. pradžioje ir išvydo aiškų ryšį tarp graikų, lotynų, germanų, lietuvių ir slavėnų kalbų, bet galutinai mokslininkai kalbų giminumą teišsiaiškino vos tik tuomet, kuomet jiems teko pasižinti su *sanskritu*, šventąja indų kalba. Jau 1786 m. *William'a s Jone's'a s*, pirmasis Kalkutoje įkurtosios draugijos Azijai tyrinėti pirmininkas, yra pasakęs minėtinius žodžius apie tąją kalbų giminumą: „Sanskrito kalba nuostabi yra savo lytimi, ji kur kas tobulesnė negu graikų, turtingesnė negu lotynų, labiau išsirutulusi negu pastarieji abidvi kalbi. Ji tom abiem kalbom yra giminė tiekia veiksmoždzio šaknimis tiekia gramatikos lytimis. Toks čia artimas giminumas, kad jis negali būti priepuolio padaras, ir toks apčiumpamas, kad kiekvienas filologas, kursai tąsias tris kalbas tyrinėja, turi būtinau itikėti, jog visos tos kalbos plaukia iš vieno šal-

¹⁾ Kai kas *báltus* vadina ir *aiečjais* arba *aistais* (vokiškai *Aisten*).

²⁾ Lietuviai su latviais nebeturi bendrosios gymės (*neutrum*).

tinio, kurio šiaudie gal nė nebėra. Yra pamatų, gal ne taip perkalbingų kaip anie, ir tam spėjimui, jog gotų ir keltų kalba, kad ir turi jos savyje svetimų priemaišų, yra tos pačios kilmės kaip ir sanskrito kalba⁴.

Kad Jones'o žodžių būta teisingų, pirmasis mokslo keliu parodė *Pranciškus Bopp'as*, lyginamojo kalbų mokslo iškūrėjas. Jis 1833 m. pradėjo leisti savo lyginamąją gramatiką. Pirmajame tome Bopp'as sunaudojo šias kalbas: *sanskrito*, *zendo* t. y. šventųjų zaratuštros knygų kalbą, *graikų lotynų, lietuvių, gotų* ir *vokiečių*. Antrąjan toman tapo įtraukta ir *slavėnų* kalba. *Irių* kalba, kurią prie indoeuropiečių giminės skyrė jau Jones'as, randa sau vietą kalbų moksle kur kas vėliau irgi Bopp'o tyrinėjimais. Mažosios Azijos *armenių* (*Ἀρμένιοι*) kalba kuri laiką buvo skiriama prie zendo. Hübschmann'as pirmasis parodė, kad armenių esama atskiros šakos. *Albanų* kalba, kurioje daugiau ne kitoje kurioje svetimų priemaišų, pasirodė esanti atskira indoeuropiečių giminės kalba, tiktai ilgainiui baisiai suromanėjusi, iš Gustavo Meyer'io tardymų.

Šią nemažą kalbų šeimą sudaro tautos vienos lig šiolei išlikusios gyvos, kitos jau senai mirusios, palikusios ir nepalikusios po savo galvai palaikų. Prie mirusiųjų tautų pridera *trakai* (*Ομηρο Θρηκες*) bei artimiausieji jų giminaičiai *brigai* (*Βριγες Φρυγες* Herodot. VII 73), viena kita indoeuropiškosios kilmės *Mažosios Azijos tauta*, nemaža *ilirių* tauta, kurios šakų labiau pažįstami pietų Italijos *mesapiai* ir šiaurės Italijos *venetai*.

3. Indoeuropiečių šeima ir jos narių gimnumo laipsniai.

Visa vienuolika indoeuropiečių giminės šakų, t. y. arijai, armeniai, trakai bei brigai, graikai, albanai, iliriai, italikai, keltai, germanai, slavėnai ir baltai, yra žilojoje senovėje kalbėję viena kalba, kurią vadiname *indoeuropiečių prokalbe*. Šiandie mes nerasime tokios kalbos, kuri būtų nesuskilusi į tarmes. Ir senų senovėje vargu be yra kur buvusi kalba be tarmių. Šių dienų lyginamasis kalbų mokslas aptiko, kad ir indoeuropiečių prokalbės turėta *tarmių*. Senų senovėje būta indoeuropiečių prokalbėje dviejų didžiausių tarmių. Geriausia tarmių skirtas žymu iš tų atmainų, kurių teko susilaukti kietoje gomurio (palatalis) priebalsianus *k' g'* arba *g'h'*). Vieno-

¹⁾ *k', g'* reiškia „miukštą“ *k, g*, t. y. tokį kaip žodžiuose *k i t a s, g i r a*.

je tarmėje kietojo gomurio sprogstamieji (explosivae) priebalsiai pavirto gėrklių (velares) priebalsiais *k, q* arba *gh¹*). antroje—brūzgamaisiais (spirantes) priebalsiais *š, ž* arba *zh*. Pirmąją tarmę sudaro graikų, italikų, keltų ir germanų kalbos, čia, sako, priderėjus ir senovės ilirijų ir makedonų kalba. Antrąją tarmę sudaro indai bei iraniai, trakai bei brigai, armeniai, arbanai, baltai ir slavėnai.

Indoeuropiečių prokalbės žodžiai **k'emtóm* „šimtas“ ir **g'heim-* arba **g'him-* „žiema“ buvo ištariamai pirmojoje tarmėje kaipo *kemtóm ir **ghiem-* arba **ghim-*, o antrojoje—kaipo *semtóm* ir **zhem-* arba **zhim-*. P'lg. lotynų *centum* (skaityk *kentum*), graikų *ἑκατόν*, senovės irių *cét*, gotų *hund* (vokiečių *hund*-ert „šimtas“)=sen. indų *śatám*, avestos (rytiečių iranių) *satám*, liet. *šimtas*, latvių *simts*; lotynų *hiems*, gr. *χειμών*, sen. irių *gem*=avestos *zima-*, armenų *dziun*, liet. *žiema*, latv. *ziema*, slavėnų *zima*; lot. *cor, cordis*, gr. *καρδίη*, vokiečių *herz*=liet. *širdis*, latv. *sirds*, slavėnų *serdce*. Daug panašių pavyzdžių skaitytojas gali rasti K. Brugmanno raštuose: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. I. Bd. Strassburg 1897 S. 542—569 ir Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1902 S. 157—163.

Pirmąją tarmę, kurią galime praminti *kemt-ine*, sudaro vakarų Europos kalbos, priskaitant prie jų ir graikų kalbą, o antrąją tarmę, *semt-inę* tarmę,—Azijos ir rytų Europos kalbos. Minėdami tai, kad slavėnai ir baltai gyvena Europos rytuose ir kad trakai Balkanų pussalyje ir žemajame Padunijoje irgi kadai yra gyvenę į rytus nuo pirmosios grupės tautų, mes turime teisę pirmąją tarmę praminti *vakarine*, o antrąją —*rytine*.

Kiekvienas indoeuropietis rytietis yra artimesnis rytiečiui, negu kuriam vakariečiui. Ir tolimiausias rytietis indas savo kalba kur kas yra artimesnis lietuviui, negu jo kaimynas vokietis. Indų žodis *ś'un-* „šuo“ yra labiau panašus į lietuvių *šuni*, negu į vokiečių *hund'a*. Bet ir rytiečiai indoeuropiečiai ne visi lygūs giminumo laipsniu. *Indai* ir *iraniai* tarpu savęs kur kas yra artimesni, negu su kuriais kitais rytiečiais. *Trakai* ir *brigai* giminumo laipsniu nė kiek nežemesni už indus ir iranius. Mokslo vyrai tvirtina, jog rytiečių tarmei suskilus, kuri tarpą indai ir iraniai bus gyvenę draugėje ir kalbėję viena kalba. Taip pat

¹ *k, g* yra kietas, kaip žodžiuose *k a p a s, g a l a s*.

bus buvę ir su trakais bei brigais. Armenų ir albanų kalbos turinčios daug bendra su trakais bei brigais: mat, jiems tekę kurį laiką būti kaimynais. Bet pastarosios kalbos neturi tiek bendrenybių, kad reiktų jos laikyti trakų-brigų-armenių-albanų prokalbės vaikais.

Tarp vakariečių mokslo vyrai neranda nė vieno pavyzdžio, kurs giminumo laipsniu būtų lygus indų ir iranių arba trakų ir brigų giminumui. Tuos giminumo laipsnius, kuriuos galime įžiūrėti tarp vakariečių indoeuropiečių, pakankamai išaiškina geografija. Tos tautos turi daugiau bendrų kalbos ypatybių, kurios arčiau prie viena kitos gyvena, arba kitą kartą yra gyvenusios. Kuri kuriai vakariečių kalba yra artimesnė, galime matyti iš šios tabelės:

germanai
keltai italikai
ilirai graikai.

4. Baltai visų rytiečių artimiausi slavėnams.

Visi šių dienų kalbininkai laikosi tvirtai įsitvėrę tos nuomonės, kad baltai esą artimesni slavėnams, negu kitai kuriai rytiečių indoeuropiečių tautai. Tokių kaibininkų, kurie būtų abejoję artimesniu baltų bei slavėnų giminumu, beveik ir nėra, jei neskaitysime Jauniaus ir Baudouin'o de Courtenay's. Baudouin'as priėjo prie tos nuomonės, kad baltai nė kiek ne artimesni slavėnams už kitas indoeuropiečių kalbas, ne savaisiais tardymais, bet Jauniaus autoritu. Reikia žinoti, kad Baudouin'as su Jauniumi dažnai susitikdavo ir tarp kita ko ištisas valandas kalbėdavo apie baltų bei slavėnų giminumą. Jaunius taip mokėjo karštai ir įtikrinamai kalbėti, kad ilgainiui ir Baudouin'ą patraukė savo pusėn¹⁾.

Jaunius savo išrodymų, kuriais tarėsi iš pamatų griauņas mokslą apie artimesnį baltų bei slavėnų kalbų giminumą, surašęs nepalikto, todėl aš jų ir negaliu viešai kratinėti.

Visus išrodymus, kuriuos tikrai kalbų mokslas šiandie galėjo surinkti artimesniajam baltų bei slavėnų kalbų gaminumui rodyti, sutraukė krūvon, pridėdamas nuo savęs, keletą naujų kalbininkas latvis *Jonas Endzelymas*. Jisai tą padarė savo rašte „Славяно - балтійскіе этюды. Харьковъ 1911. 8-о р. VIII + 208“.

¹⁾ Jaunius buvo patraukęs ir prof. A. P o g o d i n ' a. Ilgainiui Pogodinas nusikratė Jauniaus nuomonėmis apie giminumo santykius tarp slavėnų ir baltų.

Endzelyno išrodymų nėra reikalo kratinėti; mūsų tikslui bus gana galutiną išvedimo, prie kurio jį priedė baltų ir slavėnų kalbos faktai. Išvedimas toks (200 ir 201 psl.): „Jau bendrosios visų indoeuropiečių prokalbės gadyneje «slavėnų» tarmė šiuo-tuo skyrėsi nuo «baltų» tarmės, užimdama maža-daug vidurį tarp «arijų» ir «baltų» tarmės. Kada indoeuropiečių kalba pradėjo skilti ir arijai jau buvo nuo slavėnų teritorijalinai atsiskyrę, pastarieji, būdami artimiausiais baltų tautos kaimynais, bus ir toliau dar gyvenę bendru gyvenimu. Tuomet jų kalbos buvusios taip artimos, kad slavėnas galėjęs suprasti baltą, o baltas slavėną.

Tuo metu jų kalbos pasidirbusios visą eilę jiems bendrų naujų žodžių ir susilaukusios keletą bendrų atmainų fonetikos, morfologijos ir sintaksies srityje. Vadiuasi, galima kalbėti apie „slavėnų-baltų gadyne“; „slavėnų-baltų prokalbės“ termino geriau visai nevertoti, dėlto kad išraiška mus klaidina, verzdama manyti apie visišką vienumą kalbos žvilgsniu.—Kad slavėnų kalba nuo baltų kalbos šiuo-tuo skyrėsi jau indoeuropiškosios prokalbės gadyneje, rodo ir ta aplinkybė, kad nėra įvairių artimumo laipsnių tarp atskirųjų slavėnų ir baltų kalbų (kai-kurios baltų tarmės, tiesą pasakius, išmirė, po savo galvai nepalikę nė jokių paminklų). Kai dėl slavėnų kalbų vargu be galima abejoti, kad jos visos vienodo tolumo nuo baltų kalbų“.

5. Kada baltų prokalbė suskilo į tarmes?

Kalbininkams baltų giminės tėra pažįstamos trys kalbos, butent: *lietuvių*, *latvių* ir *prūsų*. Pirmieji dvi kalbi mokslui labiau pažįstami, nes jiedvi tebėra gyvi. Prūsų kalba kur kas mažiau pažįstama, negu lietuvių ir latvių kalba, nes ji senai jau mirusi. Prūsų kalbos mirimas tuo labiau apgailėtinas, kad iš jos ne ką ir palaikų teturime paveldėję.

Bet ir prūsų kalba laimingesnė už *kuršių* ir *jotvingų* kalbas. Prūsų kalbos visgi yra likęs vienas antras ir ilgelesnis tekstas, tuotarpu kad iš pastarųjų kalbos nėra likusio nė visumažiausio tekstelio. Visas kuršių ir jotvingų kalbos turtais kelios dešimtys vardu.

Kuomet *baltų* prokalbė suskilo į dvi tarmi ir kuomet iš antrosios tarmės atsirado net dvi kalbi, butent lietuvių ir latvių, tuo tarpu dar nieko tikra negali pasakyti nė vienas mokslo vyras. Šiandie čia vieni spėjimai tegalimi.

IX amžiuje, kada Baltijos jūros rytų pakraščius pradeda lankyti iš švėdų žemės *varingai* (варяги) arba *ruosiai* (русь, suomių ruotsi), lietuviai ir latviai jau daro dvi atskiri kalbi ir tauti. Apuolės (Telšių apskr. šiaurės vakaruose) apylinkės gyventojus Rimbertas savo rašte „vita Ansgarii“ vadina *Cori*. Šitie *Cori* yra lybiškas *kuršių* vardas. Kuršių, kaip parodė Jono Endzelyno, latvių kalbininko, tyrinėjimai (Ueber die Nationalitat und Sprache der Kuren. Finnisch-Ugrische Forschungen. 1912 Bd. XII 59-72), būta lietuvių bei latvių giminaičių. Lybių vardui *Cori* (arba *Curi*, plg. Heinricho kronikos *Curonos*) suomių kalboje atsakytų * *Kurhi*; plg. lybių žodį *tara* „daržas“ su suomių *tarha*. Vardas * *Kurhi* (=sen. lyb. *kuri*) paimitas yra iš lietuvių ar latvių kalbos. Tą šalį, kur gyvena *kursiai* (dabar jau sulatvėję!), žemaičiai vadina *Kursas*, o latviai—*Kursa*. Kuršių vardas per latvius patenka net ir Nestoro kronikon: jisai rašo Кърсь (paskiau Корсь; plg. senovinį тьръръ su paskesniųjų laikų топр). Rusai su kuršių vardu turėjo pasižinti dar prieš XII amžių; plg. mano „Lituanikos“ p. 2.—Lietuvių garsas *š* paimitiniuose žodžiuose duoda suomių kalboje *h*; plg. liet. žodžius *šienas*, *kaušas* su suomių *heinä*, *kauha*. Lyginamasis suomių giminės kalbų mokslas rodo, kad šių dienų suomių *h* yra kilęs iš senesnio *š*. Žodžiai su garsu *š*, patekusieji suomių kalbon iš rusų kalbos, šita *š* verčia ne į *h* bet į *s*. Suomių kalbininkai ne vienodą elgimos su *š* aiškina nevienodu senumu: tiktai visusenasis *š* teduodas *h*. Rusų kalbos žodžiai suomių kalbon yra patekę keliais šimtais metų vėliau nekaip lietuvių. Švetimųjų kalbų intaka suomių kalboje esanti ne vienos tautos ir ne vienos gadynės. Visuseniausioji intaka esanti iraniečių (skitų), paskui kurios einanti baltų, kiek vėliau—germanų (I amžius prieš ir I-II po Kr. gim.). Rusų intaka suomių kalboje tegalėjusi prasidėti tuomet, kada slavėnai, traukdami iš Pakarpačio ir viduriniojo Padnieprio, perėję Dauguvos versmes, susidurė su suomiais. Slavėnų traukimas į šiaurę turėjo prasidėti maža-daug tuo pačių metu, kaip ir jų traukimas į vakarus ir pietus, t. y. V—VI amžiuje. Su suomiais slavėnai (словѣне) susidurė maža-daug VII—VIII amžiuje. Rusų žodžiai, patekusieji suomių kalbon VII—VIII amžiuje, garsą *š* turi perdirtbę ne į *h*, bet į *s*; plg. sen. rusų žodį шълкъ „šilkas“ su suomių *sulku*. *Kuršių* vardas *Kurhi*, kaip rodo *salku*, yra kur-kas seniau pakliuvęs suomių kalbon ne kaip rusų žodis шълкъ.

Taigi, suomių kalbos garsų istorija rodo, kad *lybių su kursiais pasižinta dar prieš VII—VIII amžių.*

X—XI amžiuje lietuvių ir latvių giminės kalbos žvilgsniu būta kuo ne tokios, kokią ją randame vėliau. Baltų giminę Nestoro metu dariusios šitos tautelės: Литѣва, Зимгола (lot. Semigalia, šiaurės vok. Seim-gal-), Кѣрсь, Лѣтьгола (Heinricho kronikos Lethigali), Пруси, Ятвѣзи ir Голядь. Tautą Ятвѣзи (nom. sg. Ятвѣгъ) senovėje lenkai vadinę *jaćwiezi* (n. s. *jaćwieg*); plg. lot. *Jacwingi, Jaczwingi, Jazwingi*. A. Sjögren, Ueber die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwagen. 6—7 (166—167). Lietuviškai šita tauta šiandien vadintusi *Jotvingais*, nes rusų я = lietuvių jo, rusų я, kuriam atsako lenkų kalboje ię = lietuvių in. *Jotvingas* galėtų būti giminė su rusų žodžiu ятво „Zug, Schwarm Fische“; plg. serbų žodį *jata* (lietuviškai būtų *jota) „Herde, Zug (von Tieren, Vögeln); Menge Leute, Gedrange“. Berneker, Slavisches etymol. Wörterbuch 450. *Jotvingai* reikštų tą patį, ką ir suomių *Karjalaiset* (plg. *karja* „būrys“).

Tautelės vardu Голядь gyventa Gžatsko ir Možaisko apskrityse. Голядь yra rinktinės (collectivum) reikšmės žodis (plg. Сумь, Ямь, Либь), kurį lietuviai dabar tartų *galindas*, plur. *galindai*. Kitus *galindus* randame Prūsų žemėje, kur dar XIV amžiuje tebebuvo sritis vardu *Galindia* (lotyniškai). Prūsų galindai drauge su *sudinais* (sudavais) randas pažįstami Romai II amžiuje (Ptolemajas).

Jotvingų bei *galindų* vardas yra labai svarbus kronologijos žvilgsniu. Šiuodu vardu turėjo patekti rusų kalbon tuo metu, kada vietoje šių dienų я ir у (plg. пять, дубъ) dar tebeturėjo *nosinius* garsus (юсы), t. y. ligi ne prasidėjus X amžiui (Lituanica. 1). Taigi, su *jotvingais* ir *galindais* rusai turėjo pasižinti tarp VII—VIII ir X amžių.

Vargu, be galima abejoti, jog IX amžiuje lietuviai ir latviai bus jau turėję atskiras kalbas. *Kursiai* kaip galime spręsti iš suomių vardo *Kurhi, davusio lybių kalboje lytį *Kuri* (*Cori*), yra buvusi atskira tautelė dar prieš rusų susidūrimą su suomiais, t. y. prieš VII—VIII amžių. Prūsai turėjo būti atskira tauta II amžiuje, nes jau tuomet Romai rados pažįstami dvi atskiri prūsų tautos gimini, būtent *galindai* ir *sudiniai*.

Ar II amžiuje lietuviai su latviais tebebuvo dar viena tauta, ar jau dvi atskiri, sunku kas tikra pasakyti.

6. Smolensko kunigaikštijoje dar XII amžlyje gyventa lietuvių giminės.

Del rašto „А. И. Соболевскій. Гдѣ жила Литва? Извѣстія Императорской Академіи Наукъ. 1911, стр. 1051—1054“.

Iš Novgorodo kronikų patiriame, kad XI—XIII šimtmečiuose (1198—1245) lietuvių dažnai keliauta Novgorodo ir Pskovo (Pliskuvos) žemių kariautų. Tie lietuviai, Sobolevskio nuomone, turėję gyventi ne Vilniaus ir Trakų apylinkėje, bet kur į rytus nuo Polotsko kunigaikštijos, t. y. šių dienų Vitebsko ir Smolensko gubernijose. Vilniaus ir Trakų lietuviai negalėję kariauti Novgorodo žemių, nes jie buvę atskirti Polotsko kunigaikštijos. Per Polotsko žemės, kur gyvenę gundai (krivičiai, latvių „krievai“), lietuviai negalėję keliauti.

XII—XIII šimtamečio lietuviai, Novgorodo žemių kariautojai, gyvenę toje žemės srityje, kuri šiaurės vakaruose prasideda nuo Usviato (senov. Въсвятъ) miesto, t. y. šių dienų Vitebsko gubernijos rytuose, pagal šiaurinį Dauguvos pakraštį. Dauguvos upė, nuo tos vietos kur įteka Meža (Межа), beveik iki pačių jos versmių buvusi lietuvių nagoose. Šiaurės rytuose sieną dariusi Volgos upė; Vazuzos upė beveik visa priderėjusi į lietuvių žemę. Protvos (senov. Пъръты, gen. sg. Пърътъве) upės augštutinė dalis, netoli šių dienų Verejos miesto, buvusi gyvenama lietuvių giminės — *galindų* (голядь), kuriuos rusų kronikos mini du kartu, 1058 ir 1147 metais. Lietuvių žemę tais laikais dariusios šių dienų Vitebsko, Pskovo, Tveriaus, Maskvos ir Smolensko gubernijų dalys. Tie lietuviai buvę apsiausti Smolensko kunigaikščių žemės nuovadomis.

Kad kitą kartą Smolensko gubernijoje turėję gyventi lietuviai, Sobolevskis tariasi parodęs ne vien išrašais iš Novgorodo ir kitų kronikų, bet ir šių dienų Smolensko tarmėse rado šešis žodžius, kurie, jo nuomone, esą Smolensko lietuvių palaikai.

Tai tokio turinio yra garsiojo rusų kalbos istorijos žinovo, akademininko Sobolevskio straipsnis.

Sobolevskio straipsnio nereiktų praleisti negirdomis: čia liečiamas lietuvių gyvenamojo ploto klausimas, ne labai senų laikų—XII—XIII amžiaus. Ar pasisėkė Sobolevskiui neabejojamai parodyti Smolensko gubernijoje anuomet gyvenus lietuvius?

1147 metais rusų kronika (Полное собр. русских лѣт. II т. Ипатьевская лѣтопись. Изданіе второе. С. Петербургъ 1908, стр. 339.) pasakoja jog бо Святославу присла Юрьи, повель ему Смоленскую во-лость воевати. И шедъ Святославъ и взя люди Голядь, верхъ Поротве и тако ополонишася дружина Святославля.

Tautelė (люди) vadinamoji Голядь, gyvenusi XII amžiuje Smolensko valsčiuje (волость), Porotvos (dabar Протва) upės augštutiniamе gale, t. y. šių dienų Gžatsko ir Možaisko apskrityse. Pirmąjį kartą Голяд-і kronikos mini 1058 metais (l. с. 151: Побѣди Изяславъ Голядь.

Голяд-і visi šių dienų mokslo vyrai laiko *lietuvių* giminaičiais. Rusų Голядь (collectivum; plg. Либь, Сумь, Чудь) *lietuviškai* galėjo vadintis *galindais*¹⁾: rusų я iš liet. *in*. Galindų vardą randame ne tik tolimuose baltų žemės rytuose, bet ir vakarų pietuose: XIII amžiuje Prūsų žemės sritis vadinosi *Galindia*.

Prūsų ir lietuvių giminės vardas *galindai* yra vienas seniausiųjų: jį jau pažįsta Ptolemajus (mirė apie 178 metus); žr. jo Geogr. III, 9: τῶν δὲ εἰρημέων εἰσὶν ἀνατολικότεροι ὑπὸ μὲν τοῦς Οὐενέδας (=Slavénai, Словѣне) (πάλι) Γαλίνας: (plg. *Galindia*); καὶ Σουδινοί (plg. *Sudowia, Sudawia*) καὶ Σταυανοί μέχρι τῶν Ἀλανῶν.

Galindai — Голядь rodo, Smolensko kunigaikštijoje kitą kartą gyvenus lietuvių giminaičius. Bet Sobolevskiui nepasisėkė parodyti, kad ir auoji „Литва“, Novgorodo žemių kariautoja, būtų buvusi galindų kaimynė. Kronikų išrašai niekuo neparodo, kad anie lietuviai būtų buvę ne iš šių dienų Lietuvos, bet iš Smolensko nuovados. Ir Vilniaus bei Trakų lietuviai galėjo pasiekti Novgorodo ir Pskovo žemes, visai nekliudydami rusų gyvenamųjų Polotsko žemių. Lietuviai Novgorodan ir Pskovan geriausiai galėdavo nukeliauti iš Padauguvio pro Dinabarką (Naujinį=rus. Навгинь dar XVI amž.) ir Sėlpilį (vok. Selburg) par sėlių (selones) ir latvių (Лотыгола) žemes. Nė viena kronikų žinėlė nerodo lietuvių karo žygių iš rytų, t. t. nuo Smolensko.

Taigi, rusų kronikos visai nerodo, kad lietuvių būtų XII—XIII amžiuje gyvenę ir Smolensko Kunigaikštijoje.

¹⁾ K. Būgos Aistiški studijai I, p. 10.

Smolensko tarmių žodynas irgi nerodo, kad Novgordo kariautojai būtų buvę lietuviai nuo Smolensko. Pažiūrėkim, ar iš šešių Sobolevskio žodžių rodo ben vienas tai, ką turėtų rodyti.

Н ѣ т р а — трасина negali turėti nieko bendra su п е н д р е. Iš п е н д р е с būtų ядра.

Т в а н ь — болото изъ озера turi giminaičių net Do-no srityje ir Tambovo apylinkėse (Даль VI³, 733): т в а н ь, т в а н ь я — тонкое мѣсто, мочажина, мочала, болото. Budamas plačiai vartojamas т в а н ь negali būti paimtas iš т в а н о. Т в а н а с rusų kalboje būtų davęs *т в о н ь. Do-no srities т в а л ь rodo, kad žodyje т в а н ь priebalsė н pri-dera į suŕksą, o ne šaknį.

Л а з б е н ь — 1) кадка безъ обручей, 2) болванъ Sobolevskis perdirba į *лазДень, kad tokiuo būdu ši žodį suar-tiuus su л а з д а. Daliaus žodynas (II² 604) rodo, kad л а з б е н ь nėra taisytinas į *лаз д е н ь.

Л у с т а — ломоть, отрѣзанный во весь хлѣбъ Daliaus (II² 711) liudijimu yra pažįstama Pskovo, Orlo ir Permės gubernijose. Kad ir būtų л у с т а paimta iš lie-tuvių kalbos (:l ū s t a s), tai irgi mūsų klausimui ne ką te-reikštų. Rusų л у с т а yra kilusi iš senovinės pirmaly-tės *l o u s t ā. Л у с т а (iš *l o u s t ā) balsių žvilgsniu taip santykiuoja su lietuvių žodžių l ū s t a s, kaip ir sla-vėnų л у с к а (=latvių žodžiui lauska „plėiskana) su lietuvių žodžiu l ū s k o s „drįskanos, лохмотье“ ir l ū s -k i s „apdriskėlis“. Žodžiuose л у с т а lietuviškai bū-tų *l a u s t a), л у с к а (=latv. l a u s k a) ir l ū c -t a s bei l ū s k o s šaknis yra л у с (=liet. ir latv. l a u s-) ir l u s-, kurią turime dar šiuose dviese žodžiuose: l u s -n ā „lūska od ziarna“ ir l ū s -p -a t a s „gaigan“. Tuodu žodžiu man pažįstamu ir Juškevičiaus žodyno rankraščio.—L ū s t a s negali būti paimtinis žodis; iš л у с т а turėtumėm *l ū s t ā, nes visuose senesniuosiuose žodžiuose (l u s t ā jau vartoja Daukša!) rusų y teduoda lietuvių kalboje ū; žr. mano „Litua-niça“, p. 7.—Apie l u s t o giminaičius aš kalbu savo „Balti-koje“, p. 17.

Р у п и т ь м н ѣ — думается мнѣ vartojamas yra ne tik Smolensko, bet ir Kalugos, Pskovo, Tvero gubernijoje ir Rusijos rytuose (Даль III³ 1744). Vietoje мнѣ р у п и т ь

ура sakoma гребтится (гребта забота, опасенье, раздумье*). — Tieka pirmoji tieka antrojo žodžio pirmutinė reikšmė ура kasti, kasyti (plg. гребу, гребень, senov. гробля „ровъ, канава“). Рупитъ yra senobinis rusų žodis, giminė su serbų žodžiu гура „Loch“ ir mažarusių руна „Kartofelgrube“. Slavėnų šakniai рупити kalboje tegali atsakyti гаур-. Šaknį гауртуриме žodžiuose: гаурити (praes. гаурау) arba гауринѣти „džubać“ (žr. Juškev. žod. I 622), гаураі „die Pocken“. Rusų рупитъ yra suprantamas ir be lietuvių рупі. Greičiau galima įtarti, kad lietuvių рупі yra paimtas iš rusų kalbos, o ne rusų рупитъ iš lietuvių. Rusų рупитъ = liet. гаурити; plg. rusų лупитъ = liet. лаурити. Lietuvių veiksmažodis рупі (inf. рупѣти), nėra tas pats žodis su rusų рупитъ; paimtinis jis irgi negali būti. Jei рупі būtų svetimas žodis, tada latviai vietoje руп (inf. рупѣт) sakytų *руор, nes rusų у seniau imtuose žodžiuose duoda uo (Lituanica, 14—16). Рупі, рупѣти yra lygiai tokios rūšies veiksmažodis, kaip ir šie: луді, лудѣти greta su лѣидзю, лукі, лукѣти greta su лѣукю, спуді, спудѣти (dieglys šone спаді „dygso“). Linkmenes) greta su спѣудзю ir k..

Рупі, рупѣти: гаурау, гаураі = спуді, спудѣти: спѣудзю.

Teliko vienas žodis kurs galima būtų laikyti lietuvišku būtent мяреча — трясина (iš *мереча). Žodžiu, *мереча (мяреча) lietuvių kalboje turėtų atsakyti *меркѣ; plg. меркѣ, марка, upės vardas Меркыс, Меркѣо (Trakų apskrityje). Šaknis мерк- „šlapinti“ slavėnams, rodosi, nepažįstama. Žodį мереча „pelkė, liunas“ turėjo pažinti Vitebsko ir Minsko gubernijos gudai (bielarusiai), kaip tatai matyti iš ežero vardo Меречи (Vit. g.) ir upės Соломереча Minsko apskrityje ties miesteliu vadinamu Соломереце. Соломереча būtų gavusi sau vardą nuo miestelio vardo, o miestelis nuo tų pelkių, kurios apsupa ežerą, per kurią perteka Solomerečos upė. Соломереча kitą kartą galėjo vadintis Сола (tą pat vardo upė esąs augštutiniojo Dniepro intakas. Słownik geograf. XI, 55). Соломереча būtų lietuviškai tariant, „Solos“ pelkės.

Jei žodis мереча tikrai gudo šalyje tebutų randamas, tai jis galėtų būti gautas iš lietuvių kalbos. Ežero

vardas меречи ir pelkių Соло-меречи galėtų būti paveldėti iš gudu pirmataų t. y. lietuvių. Меречи būtų mūsų Merkio upės bendravardis, o Соло-мереча — *Salos upės *merkė. Солола — *Salā būtų giminė su prūsų žodžiu salus „Regenbach“ arba liet. salā „Insel“.

Nei kronikos, nei kalba visai nerodo, kad XII—XIII amžiuje būtų buvę lietuvių Smolensko kunigaikščių nuovadose.

Bet iš to istorijos fakto, kad Smolensko kunigaikščio nuovadose XII amžiuje dar gyvenusios lietuvių giminės liekakanos — galindai, galima yra padaryti beveik toksai pat išvedimas, kaip ir Sobolevskio. Galindai gyvenę šių dienų Možaisko (Maskvos gub.) ir Gžatsko (Smolensko gub.) apskrityse, t. y. Protvos upės pakraščiais. Prieš rusams atsikraustant galindų turėjo būti daugiau ir jų gyvenamasis plotas kur kas platesnis, nekaip XII amžiuje. Kur tų galindų ir kitų jų giminaičių, kurių vardai istorijon nebepateka, žemės ir ar begalima dabar tųjų žemių nustatyti sienos? Ir tokiuosna klausimuosna šių dienų mokslas jau bando atsakinėti.

Nerašytajai tautų istorijai duoda nemaža šviesos vadinamoji „žemės kalba“. Tąją žemės kalbą sudaro vietų ir vandenių vardai. Nėra tokios tautos, kuri savo gyvenamųjų ir negyvenamųjų vietų nevadintų kokiuo vardu. Kokia tauta, įsikūrusi svetimos tautos žemėje, vietų ir vandenių vardus vienus priima tokiuos, kaip juos rado vadinamus anos žemės gyventojų kalboje, kitus išverčia savojo kalbon, kitus pavadina visai naujais vardais. Pastovesni vardai yra vandenių (upių ir ežerų) vardai, todėl juose ir išlieka žiliosios senovės palikai. Rusų upių vardai Д н ѣ п р ъ (senob. Дѣнѣпрѣ) ir Д н ѣ с т р ъ (senob. Дѣнѣстрѣ) yra sarmatų, Rusijos slavėnų pirmataų, vardai, plg. senobės šaltinių vardus Д а н а р и с и r Danaster. Upių vardus Б о б р ъ arba В е п р ъ Sobolevskis laiko verstiniaisiais vardais iš pirmataų kalbos.

Vadinamoji „žemės kalba“ rodo, jog į vakarus nuo XII amžiaus galindų sienos prieš rusų atkeliavimą gyventa lietuvių giminaičių. Gyvenus čia lietuvių bei latvių giminaičius rodo štie upių vardai:

1) Л у ч е с а, Mežos intakas iš kairės; 73 varstu ilgumo: teka per pelkes, 2) В е л е с а, Dauguvos intakas iš kairės; 73 v. ilgumo, 3) М ѣ ж а (Е. Романовъ,

Kauno Žemės Ūkio Technikumas
Nr. 54

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

608313

Материалы 115), Dauguvos intakas iš kairės, 4) Нача Obšos intakas iš kairės, 5) Берега, Mežos intakas, 6) Обша (žr. Сапуновъ, Рѣка З. Двина прим. XIV⁹⁰), Mežos intakas iš kairės; 125 v. ilgumo, 7) Сола, Dniepro intakas iš dešinės, 8) Лба, Obšos intakas iš dešinės. 9) Сремята, Sovšos intakas iš dešinės (Sovša, Mežos intakas iš kairės), 10) Вотря, Vopies intakas iš dešinės, 11) Вопъ ир Вопецъ, Dniepro intakai, 12) Воря, Ugros intakas iš kairės, 13) Истра, Vorios intakas; 30 v. ilgumo (Słownik geograf. III 307). Visos šitos upės randamos yra šiaurinėje Smolensko gubernijos dalyje.

Dabar mums lieka parodyti šitų upių vardų lietuviškumas.

1) Лучеса visai savo garsais yra lygi lietuvių upės vardui Laukesa (Dauguvos intakas iš kairės; inteka ties Gryvės miestu priešais Dinabarko) ir latvių Laucesa (Dauguvos intakas iš kairės, netoli Fridrichstadto miesto. Rakstu krājums Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izduots, IV 110 šī upės vardą rašo Laucesē). Laukesos vardo esama gana popularaus: be paminėtųjų upių dar turme pelkių vardą Laukesos (plur. Žr. Dirvos-Zinyno № 10, 1904 m. Sausio mėn., p. 60) Gaurės parakvijoje (Raseinių apskr.).—Dauguvos upės sistemoje turime dvi Laukesi ir dvi Лучесы. Antroji Лучеса yra Dauguvos intakas (iš kairės), teką per Oršos (sen. Рѣша) ir Vitebsko apskritis. Dauguvon Лучеса (100 v. ilgumo) inteka ties Vitebsko miestu. Vardas Лучеса (=Laukesa) rodo, kad lietuvių-latvių giminės prieš rusų atsikraustymą gyventa abiem Pa-lučesiais, t. y. ir Smolensko gubernijos šiaurėje ir nuo Vitebsko į pietų rytus (Oršos apskrityje).

2) Велеса neturi bendravardžių upių Lietuvoje ir Latviuose. Velesos vardas, kaip ir Laukesos (=Лучеса), yra neabejotinai lietuviškas: galūnė -esa tepažįstama baltų žemės varduose. Be Laukesos galūnę -esą turime šiuose upių varduose: Raudesā, -ōs, Raūdesā — upelė netoli Vidžiūnų (Taurāgnū pav., Zarasų apskr.), Bradesā — Šventosios intakas ties Ušpālais, Velpesa (Spruogis, Georp. словарь 42), Eglesa (l. c. 108). — Šaknį vel- turime šiuose upių varduose: Veliuona „Wielonka, prawy dopływ Niemna“ (Słownik geogr. XIII 359), latv. Velenīca, Velnīca (Rakstu krājums... IV 107).

Upių šaknis vel-, matyti, yra giminė su mūsų žodžiais velė (greta su vėlė vėlė), velionis, -iės; velionis, vėlinas ir vėlnias, veliuoka. Velesos vardas reikštų maža-daug tą pat, kaip ir šiauliečių Vėlių upėlis.

3) Мѣжа lietuviškai galėtų vadinties *Mėge. *Mėgei kuršių tarmėje randame bendravardį Medze (dvaras į šiaurę nuo Liepėjos. Bielenstein, Die Grenzen... 224, 269). *Mėgė = Medze lygintina yra su upių vardais: latv. Mēga Valmieros apylinkėje (Konverz. varduica 2832) ir liet. Megotas Krakių par. Kuršo srities vardas Megowe, Megouwe (Bielenstein, Grenzen... 245), gal, irgi giminė su *Mėgės (=Mėжа) upe.

4) Нача, kaip ir Лучеса, Dauguvos sistemoje yra popularus vardas: vieną Načą turime Smolensko, antrą (Dauguvos intaką iš kairės) Vitebsko (Lėpliaus apskrityje) gubernijoje. Vardas Нача yra gerai pažįstamas Lietuvoje: Nočia, Pelesos (dabar ištaria Pelasá) intakas iš dešinės, Lydos apskrityje. Nočios vardas turi giminių ir tarp upių: Nac-ianka (lenk.; miestelis vadinasi Notėnai), Sálanto intakas iš dešinės (Słownik geogr. X 220), Telsių apskr., Noteris Siesikų par., Ukmergės apskr., Naczała, Neries intakas iš kairės (Słown. g. VI 855, XIII 471).

Upės vardas Нача labai popularus Gudo šalyje, kur randame: 1) Начъ arba Нача, Lanies intakas iš dešinės (Pripeties baseine), 42 v. ilgumo, 2) Не-начъ, Pripeties intakas iš kairės, 3) Нача, Berezinos Bobro intakas (Dniepro baseine) iš dešinės, Borisovo apskr., 53 v. ilgumo, 4) Нача, du Diepro Berezinos intakų iš kairės.

Nočios vardą tiktai Dauguvos, Nemuno ir Augštutiniojo Dniepro baseinuose terandame. Kitur šio vardo niekur nėra (Погодинъ изъ исторіи слав. передвиженій 92). Iš to ir kitų panašių faktų Pogodinas tvirtina, kad Augštutiniojo Dniepro baseine prieš rusų atsikraustymą gyvenę lietuviai.

5) Береза gali būti perdirbtas vardas iš lietuviškos lyties *Berža. Savo galūne *Berža būtų lygi upės vardui Klevà = Клева, 1) Gaujos intakas iš kairės, Vilniaus gub. ir 2), Dniepro Berezinos intakas iš kairės.

Berža: beržas = Kleva: klevas.

9) **Обша**, t. y. **Опша** yra vestina iš prarusiškos lyties ***Опъша**, kuri yra lygi lietuvių žodžiui „opusė“, „осина“. **Опъша** turi bendravardį ir Lietuvoje, būtent **Opusza** (lenk.): 1) ežerą netoli Tytuvėnų (Słownik geogr. II 568) = **Апуша** (Spruogis, Географ. словарь 14) ir 2) upelę Vilniaus apskrityje (Słown. geogr. VII 569).

7) **Сола** turi sau giminaitę latvių rytiečių upėje vardu **Sola** (iš **sala**), tekančioje Lubonės (Lubane) ežeran. **Солица** (Možos intakas iš dešinės, Borisovo apskr. Słownik geogr. XI 51) irgi gali būti lietuvių palaikas. **Сола** = **Sala** gali būti giminė su **sala** „островъ“ arba su prūsų žodžiu **salus** „ручей“.

8) **Лба** yra kilusi iš prarusiškos lyties ***Лъба** (= liet. ***Lubā**). ***Лъба** = **Lubā** lygintina yra su šiais vandenų vardais: **Lubialis**, ežeras (Вольтеръ, Списки нас. м. Сув. губ. 70, Słownik geogr. XI 616) ir latv. lacus **Lubanus** (1305 m.) = **Lubānes ezars** (Bielenstein, Die Grenzen... 99)

9) **Сермята** lietuviškai galėjo vadintis ***Sermina**ta galūnės žvilgsniu šita upė būtų tos pačios rūšies, kaip ir: **Širvintā**, **Šešupės** ir **Šventosios** intakai, **Viešintā**, **Lėveniės** intakas, **Vašintā**, **Jerōs** intakas (Svėdasų pav.) ir **L. K. Šaknies serm-** vandenų varduose Lietuvoje ir Latvinoje nepasisekė rasti. **Serm-** galėtų būti giminė su **Brigijos** upe **Ἐρμος** (turi jau **Omėras**) = sen. indų **sārmā** „Strömen“.

10) **Вотря** galėtų būti kilusi iš prarusiškos lyties ***Вътъра**. Jei **Вотря** būtų kilusi iš ***Вътъра**, tad ji būtų lygintina su vienasėdžio vardu **Uturiai** (Baisogalos pav.). ***Вътъра** = liet. ***Uturiā** arba ***Uturē**; plg. upės ir miesto vardą **Ut-enā**. ***Вътъря** savo galūne galėtų būti giminė su šių upių vardais: **Vinkurė** Endriajavo par. (Dirva-Zinynas, 1904, sausio mėn. 55), **Vinturā** „Wiktorka“ ties Pabaisku („Draugijos“ № 35, p. 299), **Ind-urā** „Indurka“ (žr. Słownik geogr. V 738, XV, 1, p. 611).

11) Jei **Вопъ** būtų kilusi iš prarusiškos lyties ***Въпъ**, tad ji būtų giminė su žemaičių žodžiu **upis**, -ies „upė“.

12) **Воря** (= liet. ***Variā**) lygintina yra su upių vardais: **Varis**, šventosios intakas Anykščių pav., **Вара**

(Spruogis, Географ. слов. 35) ir *V a r e n a*, Merkio intakas Trakų apskr.

13) *Истра* yra tas pats vardas, kaip ir rytiečių lietuvių *Ystras* arba *Ystra*, Lėvenies intakas, ir latvių *Istra*, Sinios intakas, Ludzos (Liucino) apskrityje. *Ystra*, kaip rodo Prūsų Lietuvos upė vardu *Istra* (*Isra*) „der Fluss Insters“, turi *y* kilusį iš *in*.

Upelių vardai neabejotinai rodo, kad prieš rusų atsi-kraustymą Smolensko gubernijoje į šiaurę nuo Smolensko miesto gyventa lietuvių giminaičių.

Rytuose *g a l i n d ū* žemė bus siekusi net *М о з а и к о с* (Maksvos upės intakas ties Možaisku) ir *Istras* (Maksvos upės intakas Zvenigorodo apskrityje) upes. *М о з а и к о с* upės vardas, kaip rodo miesto vardas *М о ж а й с к ъ* (senob.) *М о ж а е с к ъ*), yra kilęs iš *М о ж а я (= liet. *М а з њ а* „малая“).

Smolensko lietuviai (arba *g a l i n d a i*) yra turėję iš šiaurės ir rytų pusės kaimynais suomių gimines tautas. Tantai rodo upių vardai. Iš suomių giminės kalbų aiškinami yra šitie upių vardai, randamieji į šiaurę ir rytus nuo *g a l i n d ū* žemės pasienio: 1) *В о л г а*, 2) *Т у д ъ*, 3) *О с у г а*, 4) *Г ж а т ъ*, 5) *Т в е р ь* (senov. *Т ѣ х в ѣ р ь*, plg. *Т и х в и н ь*), 6) *М о с к в а* (senov. *М о с к ы*, gen. sg. *М о с к ѣ в е*).

Tolimųjų rytų lietuviai arba *g a l i n d a i* savo kaimynavimo su suomių giminės tautomis žymę yra palikę mardvių (rus. *м о р д в а*) kalboje. Tada iš lietuvių kalbos mardviai tarp kitų žodžių bus gavę šituos: *š i k š n a*, *s ó r a s* ir *p e i l i*.

Vadinamoji „žemės kalba“ ir suomių giminaičių mardvių kalba rodo, kad lietuvių dalies senovėje gyventa kur kas toliau į rytus, nekaip kad randame X—XII šimtamečiuose, ir jų būta kaimynais su suomių giminės tautomis.

Turinys.

Prakalba.	3
1. Lietuvių, latvių ir prūsų giminumas.	5
2. Baltai—indoeuropiečių tautos šaka.	6
3. Indoeuropiečių šeima ir jos narių giminumo laipsniai.	7
4. Baltai visų rytiečių artimiausi slavenams.	9
5. Kada baltų prokalbė suskilo į tarmes?	10
6. Smolensko kunigaikštijoje dar XII amžiuje gyven- ta lietuvių giminės.	13

608313

B 18398

LTSR Valst. Resp. Biblioteka

52
wag

Lietuvos nacionalinė
M. Mažvydo biblioteka

000509162